

Б. ПАВЛИШИН

PAVLYSHYN B.

*аспірант, Академія адвокатури України
(Науковий керівник – професор І. В. Гора)***ПРАВОВІ ОСНОВИ ТЕХНІКО-КРИМІНАЛІСТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДОСУДОВОГО
РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ ЖИТТЯ І ЗДОРОВ'Я ЛЮДИНИ****THE LEGAL BASIS OF TECHNICAL AND FORENSIC ENSURING
OF PRE-TRIAL INVESTIGATION OF CRIMES AGAINST LIFE AND HEALTH**

*Тези доповіді на Науковій конференції аспірантів, молодих вчених і практиків
«Актуальні питання законодавчого й організаційного забезпечення здійснення правової допомоги в Україні»,
27 березня 2015 року, Київ, Академія адвокатури України*

Розкриття змісту поняття правових основ техніко-криміналістичного забезпечення досудового розслідування злочинів проти життя і здоров'я особи зумовлене необхідністю визначення у своїй органічній єдності історії розвитку правового регулювання цієї сфери суспільних відносин, його сучасного стану та перспектив. Як слушно підкреслює О.О. Пунда, правові засади – це «правова основа», джерело, на ґрунті якого будуються різні види діяльності, що стосуються використання науково-технічних засобів як у боротьбі зі злочинністю загалом, так і в кримінальному судочинстві зокрема. Розглядаючи концептуальні основи техніко-криміналістичного забезпечення розкриття й розслідування злочинів, О.Ф. Волинський виокремлює два його рівні, перший – формування умов постійної готовності правоохоронних органів до ефективного застосування криміналістичної техніки, другий – реалізація цих умов повсякденній практиці розкриття й розслідування злочинів. В цьому аспекті більш чітко проявляється структура техніко-криміналістичного забезпечення, яка включає в себе такі елементи, як організаційне, правове, науково-методичне, науково-технічне, кадрове (у частині криміналістичної підготовки кадрів) забезпечення. Організація і правове регулювання використання криміналістичних методів і засобів у досудовому розслідуванні злочинів проти життя і здоров'я особи тісно взаємопов'язані. Правовими нормами визначається система організації, а в межах останньої забезпечується реалізація перших в практиці розслідування злочинів. До того ж правове регулювання відіграє пріоритетну роль. Під правовим

забезпеченням як елементом техніко-криміналістичного забезпечення необхідно розуміти правове регулювання важливих питань застосування криміналістичної техніки в досудовому розслідуванні злочинів проти життя і здоров'я особи. В цьому аспекті важливо виокремити такі групи питань: щодо суб'єктів застосування техніко-криміналістичних засобів; щодо допустимості використання в кримінальному процесі окремих видів техніки; щодо порядку застосування техніко-криміналістичних засобів; щодо процесуального оформлення факту використання техніки. Без правового врегулювання цих питань не можна уявити ніякої іншої роботи з техніко-криміналістичного забезпечення досудового розслідування злочинів проти життя і здоров'я особи.

Кримінально-процесуальна наука є замовником відповідних криміналістичних методів, що використовуються в процесі збирання, дослідження, оцінки й використання доказів. Таке замовлення зумовлене закономірностями взаємодії криміналістики з наукою кримінального процесуального права. Розроблювані в криміналістиці методи й засоби повинні відповідати потребам кримінальної процесуальної діяльності в частині їхнього застосування для збирання і дослідження доказів в процесі досудового розслідування злочинів. Як сама наука криміналістика, так і вся сукупність її методичних приписів розробляються на науково-теоретичній основі як відповідь на потреби практики виявлення, розкриття й розслідування злочинів. Криміналістика концентрується на реальностях судочинства, тоді як процес надає нормативні моделі, формує певні правові межі,

які встановлюють, чого не можна робити, проте не відповідають на питання, як це робити. Кримінально-процесуальний закон нерідко оперує доволі умоглядними абстракціями, тоді як криміналістика наповнює їх конкретним змістом. Вона саме тому стала самостійною наукою, а не просто каналом, через який у слідчу, судову, оперативно-розшукову і експертну діяльність впроваджуються досягнення природознавства й техніки, а системою трансформованих і поєднаних з юридичними елементами наукових й технічних знань з новими інтегративними якостями, не властивими вихідним компонентам.

Не буде перебільшенням твердження про те, що норми чинного КПК України визначають процесуальну форму слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій, тоді як криміналістика наповнює їх тактичним змістом. Криміналістика як наука, як єдність знання і діяльності, займається пізнанням фактичних обставин у кримінальних провадженнях. Вона сприяє своїми засобами і методами доказуванню, а наука кримінального процесу вирішує теоретичні і практичні питання доказування і, між будь-якими групами кримінально-процесуальних норм завжди можна прослідкувати зв'язки, опосередковані однією і тією ж процесуальною категорією – доказуванням.

Правові основи використання науково-технічних засобів в практиці правоохоронних органів – це своєрідні правові джерела, на основі яких будуються різні види діяльності, пов'язаної із застосуванням науково-технічних засобів у протидії злочинності та в інтересах кримінального судочинства. Такі правові засади виступають як вихідні, фундаментальні положення діяльності у сфері застосування науково-технічних засобів.

Характеризуючи нормативно-правові засади застосування науково-технічних засобів, важливо пам'ятати, що до законодавчих приписів та відомчих нормативних вимог, які їх складають, входять і відповідні норми, котрі регулюють процедуру застосування науково-технічних засобів в межах кримінального судочинства. Застосування сучасних науково-технічних засобів у кримінальному судочинстві повинно здійснюватися у суворій відповідності до нормативних положень Конституції України, яка хоч і не містить прямих норм щодо врегулювання суспільних відносин у цій сфері, проте встановлює головні засади і прин-

ципи функціонування всієї правової системи, регламентує на ґрунті цих засад діяльність усіх органів державної влади відповідно до їхніх завдань у сфері правоохоронної діяльності та здійснення правосуддя.

Розслідування за фактом вчиненого кримінального правопорушення здійснюється уповноваженими на його проведення органами досудового розслідування, що вказані в ст. 38 КПК і якими є слідчі підрозділи відповідних правоохоронних відомств, у формі досудового слідства або дізнання. Кримінальне провадження здійснюється завдяки діяльності слідчого, прокурора, слідчого судді, судді, що діють в межах наданих їм повноважень. В зв'язку з виявленням ознак злочину проти життя особи під час досудового розслідування виникає ряд завдань, основними з яких є: встановити, чи справді було вчинено злочин або кримінальний проступок або ж вчинене діяння не має ознак кримінальної караності; яке саме кримінальне правопорушення вчинено і ким саме; якою є кримінальна кваліфікація даного діяння; з'ясувати всі обставини, що мають значення для кримінального провадження; якщо є достатні підстави і перевірені докази, то сформулювати підозру і повідомити про неї особу, яка причетна до вчинення кримінального правопорушення; з'ясувати причини й умови, що сприяли вчиненню злочину. Це лише загальний перелік основних завдань. В залежності від розв'язання цих завдань вирішуються питання щодо віднесеності і допустимості певного джерела та інформації, яка розкриває фактичні дані, що можуть бути доказами в кримінальному провадженні, чи можуть бути ці докази включені до системи доказів і яким є ступінь надійності кожного з них та системи доказів загалом. В ст. 107 КПК України «Застосування технічних засобів фіксування кримінального провадження» передбачене універсальне положення про те, що рішення про фіксацію процесуальної дії за допомогою технічних засобів під час досудового розслідування, в тому числі під час розгляду питань слідчим-суддею, приймає особа, яка проводить відповідну процесуальну дію. Фактично використання технічних засобів фіксації розглядається Конституцією України як засіб забезпечення гласності судочинства. Крім того, це положення слід також розглядати і як правовий гарант захисту законних інтересів учасників судочинства. Про факт фіксування ходу і ре-

зультатів процесуальної дії під час досудового розслідування за допомогою технічних засобів обов'язково зазначається у вступній частині протоколу відповідної дії. В.Г. Гончаренко підкреслює, що речові докази, вилучені слідчим, прокурором, обов'язково фотографуються, а речові докази, які в силу різних об'єктивних причин повертаються законному власнику або передаються йому на відповідальне зберігання, передаються для реалізації, знищуються чи передаються для технологічної переробки, обов'язково фіксуються за допомогою фотографування або відеозапису. В усіх інших випадках фіксування процесуальних дій за допомогою технічних засобів, якщо на обов'язковому фіксуванні не наполягають учасники процесуальної дії, є факультативним і залежить від конкретних обставин, а саме: при допиті (ч. 5 ст. 224 КПК України); при пред'явленні для впізнання особи, речей, трупа (відповідно ч. 8 ст. 228, ст. 229, ст. 230, ч. 3 ст. 231 КПК України), при обшуку (ч. 7 ст. 236 КПК України), при проведенні огляду (ч. 7 ст. 237 КПК України), при проведенні огляду трупа, пов'язаного з ексгумацією (ч. 6 ст. 240 КПК України), при проведенні слідчого експерименту (ч. 2 ст. 240 КПК України), при проведенні освідування особи (ч. 4 ст. 241 КПК України), при відбиранні біологічних зразків для експертизи (ч. 3 ст. 245 КПК України).

Так, частиною 5 ст. 224 КПК передбачено, що під час допиту може застосовуватися фотозйомка, аудіо- та /або відеозапис. Частиною 8 ст. 228 КПК передбачено, що при пред'явленні особи для впізнання можуть бути залучені спеціалісти для фіксування впізнання технічними засобами. Частиною 3 ст. 231 КПК передбачено, що якщо проводилося фіксування ходу слідчої (розшукової) дії технічними засобами, то до протоколу додаються фотографії осіб, речей чи трупа, що пред'являлися для впізнання, матеріали відеозапису. Частиною 7 ст. 236 КПК «Виконання ухвали про дозвіл на обшук житла чи іншого володіння особи» передбачено, що при обшуку слідчий, прокурор має право проводити вимірювання, фотографування, звуко- чи відеозапис, складати плани і схеми, виготовляти графічні зображення обшуканого житла чи іншого володіння особи чи окремих речей, виготовляти відбитки та зліпки, оглядати і вилучати речі і документи, які мають значення для кримінального провадження. Частиною 7 ст. 237 КПК «Огляд» передбачено, що при огляді слідчий, про-

курор або за їх дорученням залучений спеціаліст має право проводити вимірювання, фотографування, звуко- чи відеозапис, складати плани і схеми, виготовляти графічні зображення оглянутого місця чи окремих речей, виготовляти відбитки та зліпки, оглядати і вилучати речі і документи, які мають значення для кримінального провадження. Про необхідність використання технічних засобів при проведенні огляду трупа, що пов'язаний з ексгумацією, йдеться у ч. 6 ст. 239, де зазначено, що до протоколу додаються матеріали вимірювання, фотографування, звуко- чи відеозапису, плани і схеми, графічні зображення, відбитки та зліпки.

Якщо за звичного порядку проведення слідчих (розшукових) дій технічні засоби застосовуються переважно з метою фіксування ходу дії та отриманих результатів, то в дистанційному досудовому розслідуванні визначальним є створення за їхньою допомогою повноцінних умов для отримання й передачі інформації на відстань у режимі реального часу, належної якості звукового сигналу і відеографічного зображення, за умови одночасного й повноцінного сприйняття інформації із кожного з віддалених місць, в якому відбуваються події, що пов'язані із сутністю і єдністю завдань допиту чи впізнання. Частиною 3 ст. 232 «Проведення допиту, впізнання у режимі відеоконференції під час досудового розслідування» передбачено, що використання у дистанційному досудовому розслідуванні технічних засобів і технологій повинно забезпечувати належну якість зображення і звуку, а також інформаційну безпеку. Частиною 9 ст. 232 передбачається, що хід та результати слідчої (розшукової) дії, проведеної у режимі відеоконференції, фіксуються за допомогою технічних засобів відеозапису. За результатами опитування, проведеного у режимі відео- або телефонної конференції, слідчий, прокурор складає рапорт, у якому зазначає дату та час опитування, дані про особу опитуваного, ідентифікаційні ознаки засобу зв'язку, що використовувався опитуваним, а також обставини, які були ним повідомлені. За необхідності опитування фіксується за допомогою технічних засобів аудіо- чи відеозв'язку.

Особливу увагу вважаємо за потрібне зупинити на правовій основі використання технічних засобів при проведенні негласних слідчих (розшукових) дій. Частиною 2 ст. 256 КПК України передбачено, що проведення негласних слідчих (розшукових)

дій може фіксуватися за допомогою технічних та інших засобів. В ході проведення негласних слідчих (розшукових) дій техніко-криміналістичні засоби й методи застосовують у поєднанні із засобами спеціальної техніки. Умови проведення конкретних негласних слідчих (розшукових) дій впливають на вибір й тактику застосування криміналістичних засобів і методів. Проте, їх використання можливе за умови дотримання принципу конспірації й таємності отриманих за її допомогою результатів. Недостатня конспіративність застосування криміналістичних засобів й методів може призвести до розшифровки негласної слідчої (розшукової) дії. Тому виникає необхідність у розвитку такого напряму техніко-криміналістичного забезпечення діяльності з досудового розслідування як розробка спеціальних технічних засобів та камуфляжів для неї та таких прийомів її використання, котрі були б придатні для конспіративного використання. Такі засоби призначені: для отримання й реєстрації акустичної інформації, візуального спостереження та документування; прослуховування телефонів, перехоплення та реєстрації інформації з технічних каналів зв'язку; контролю поштових повідомлень та відправлень; дослідження предметів та документів; проникнення та обслідування приміщень, транспортних засобів й інших об'єктів; контролю за переміщенням транспортних засобів й інших об'єктів; отримання (зміни, знищення) інформації з технічних засобів її зберігання, оброблення та передачі; ідентифікації особи.

Для спостереження за поведінкою осіб, виявленям предметів, котрі можуть бути місцями закладки тайників, при контролі поштово-телеграфної кореспонденції, при проведенні контрольованого постачання можуть застосовуватися мітчні засоби (люмінесцюючі, радіологічні та одорологічні). Техніко-криміналістичні засоби й методи застосовують при проведенні негласних слідчих (розшукових) дій конспіративно, тобто не залишаючи слідів, котрі дали б змогу розшифрувати факт використання конкретних технічних засобів та їх тактико-технічні характеристики. Сам факт застосування криміналістичної техніки, а також отримання за її допомогою результатів повинні бути приховані від осіб, відносно яких проводяться негласні слідчі (розшукові) дії. Вирішення цих завдань передбачає комплексний і системний підхід: від аналізу закономірностей отримання

криміналістично значущої інформації, через визначення техніко-криміналістичних характеристик засобів і методів, що необхідні для отримання такої інформації, до розробки нових криміналістичних засобів, створення нових методик криміналістичного дослідження для вирішення завдань з проведення негласних слідчих (розшукових) дій. Їх створення розраховано для виявлення та дослідження матеріальних об'єктів – носіїв інформації.

Таким чином, можна констатувати, що для техніко-криміналістичного забезпечення досудового розслідування будь-яких злочинів, а особливо злочинів проти життя та здоров'я людини, з правової точки зору, існує вдосталь правових інструментів та механізмів, які гарантовано допомагають в розкритті таких злочинів, покарання винуватих, захист невинуватих, попередженню злочинів, та вказують на прогалини, тобто залишаючи незаповнену нішу для вдосконалення і правових основ і впровадження новітніх техніко-криміналістичних методів.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Плоткин Д. М. Новейшие методы исследования вещественных доказательств в криминалистике : науч.-практ. пособие / Д. М. Плоткин, Е. П. Ищенко. – Рязань : Пресса, 2005. – 256 с. ; 197.
2. Лук'янчиков Є. Д. Методологічні засади інформаційного забезпечення розслідування злочинів : монографія / Є. Д. Лук'янчиков. – К. : Нац. акад. внутр. справ України, 2005. – 360 с. ; с. 12.
3. Пунда О. О. Використання даних, одержаних в результаті застосування науково-технічних засобів, для доказування в кримінальному процесі : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / О. О. Пунда. – Львів, 2001. – 216 с. – С. 13.
4. Кримінальне процесуальне право України : навчальний посібник / [за ред. проф. В. Г. Гончаренка, В. А. Колесника]. – К. : ЮСТІНІАН, 2014. – 573 с. – С. 172-173.
5. Волынский А. Ф. Концептуальные основы технико-криминалистического обеспечения раскрытия и расследования преступлений : дисс. докт. юрид. наук в виде научного доклада : спец. °12.00.09 / А. Ф. Волынский. – М., 1999. – 64 с., с.19.
6. Бердичевский Ф. Ю. О предмете и понятийном аппарате криминалистики / Ф. Ю. Бердичевский // Вопросы борьбы с преступностью. – Вып. 24. – М. : Юрид. лит., 1976. – С. 138-140., с.140.